

Natuur.oriolus

bpost
PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

Retouradres: Natuurpunt,
Coxiestraat 11, 2800 Mechelen

VLAAMS DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORNITHOLOGIE | JUNI 2022 | JG 88 | NR 2
NATUURPUNT | COXIESTRAAT 11 | B-2800 MECHELEN

natuurpunt
Studie

Eerste en tweede Ross'
Meeuw voor België

39

Hoorapparaten om
naar vogels te kijken?

51

Geschiedenis van de
Belgische ornithologie

59

Bonte Vliegenvanger kraakt regelmatig nesten van Pimpelmees in Limburg

Tijdens de opvolging van 175 nestkasten in Lommel (Limburg) van 2016 tot 2021 werd 78 keer vastgesteld dat Bonte Vliegenvangers *Ficedula hypoleuca* nesten van Pimpelmezen *Cyanistes caeruleus* hadden ingepalmd.

» Karel Van Endert

» Nest met eieren van Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca* bovenop gekraakt nest van Pimpelmees *Cyanistes caeruleus*. 23/05/2022. Blekerheide, Lommel (L) (Foto: Karel Van Endert)

» Tabel 1. Geschat aantal broedparen in mezenestkasten in de Blekerheide in Lommel (gemiddeld per jaar de laatste vijf jaar van alle soorten)

Soort	aantal
Bonte Vliegenvanger <i>Ficedula hypoleuca</i>	55
Koolmees <i>Parus major</i>	50
Pimpelmees <i>Cyanistes caeruleus</i>	25
Zwarte mees <i>Periparus ater</i>	3
Boomkruiper <i>Certhia brachydactyla</i>	3
Boomklever <i>Sitta europaea</i>	2
Kuifmees <i>Lophophanes cristatus</i>	1

Langeafstandstrekkingen doen het niet goed momenteel (Keller et al. 2020). De Bonte Vliegenvanger is in dit verband goed bestudeerd en lijkt gevoelig als klimaatslachtoffer (Both et al. 2006, Both et al. 2008). Momenteel doet deze soort het zeer goed en nog steeds beter in Limburg (Tabel 1), waar ze zich sinds de jaren 1980 heeft gevestigd (Stevens et al. 2021). Recent Brits onderzoek naar mogelijke effecten van het voederen van vogels in de winter suggereert dat er een risico is op betere overleving. De toegenomen populaties van standvogels (zoals mezen) vergroten de competitie voor nestholen, in het bijzonder voor laat toekomende trekvogels zoals de Bonte Vliegenvanger (Shutt & Lees 2021). Op die manier zou onze liefde om vogels te voederen in de winter kunnen bijdragen aan de diverse problemen die trekvogels hebben. Koolmezen *Parus major* en Pimpelmezen worden in dit verband expliciet vernoemd door Shutt & Lees (2021). De eerste neemt af in Vlaanderen, de tweede neemt inderdaad toe, maar in tegenstelling tot in Engeland neemt ook de Bonte Vliegenvanger bij ons sterk toe (Limburgse avifauna, Leysen). In deze context zijn de onderstaande vaststellingen die we deden in verband met competitie en de manier waarop Bonte Vliegenvangers omgaan met reeds bezette nestholen relevant.

Studiegebied

De Blekerheide is een natuurreservaat van ongeveer 250 hectare in het noordwesten van de gemeente Lommel, ingeklemd tussen de Nederlandse grens en het Kanaal Bocholt-Herentals. Op droge zandgronden staan voor ongeveer de helft Grove Dennen, die vroeger aangeplant werden als stouthout voor de steenkoolmijnen. In de winter 2015-2016 is er 47 hectare gekapt voor het creëren van landduinen en heide. Dit heeft geen merkbare invloed gehad op de populatie van de Bonte Vliegenvanger in het gebied.

Nestkastonderzoek

Sinds 1986 voer ik de controle van nestkasten uit in het gebied Blekerheide. De Bonte Vliegenvanger is hier in de nestkasten gaan broeden in 1997. Dat is laat aangezien reeds in 1984 het eerste broedgeval werd vastgesteld in Overpelt (omgeving 't Plat) met in 2000 al 18 broedsels aldaar, tegenover slechts 2 op de Blekerheide. De afstand tussen de twee gebieden bedraagt echter maar een tiental kilometer. Tussen 1997 en 2021 werden in de Blekerheide 3.166 pulli geringd. Het aantal mezenestkasten in de onderzoeksperiode is stabiel gebleven op 175. Tabel 1 geeft het gemiddeld aantal broedparen per soort in de nestkasten weer gedurende de afgelopen vijf jaar.

Pimpelmezenestten kraken

In 2016 stelde ik vast dat meerdere Bonte Vliegenvangers hun nest bouwden bovenop een bezet nest van Pimpelmezen (met 2 tot 11 eieren). Vanaf de eerste vaststelling werden de gegevens genoteerd en werden de nesten goed opgevolgd met om de zes dagen een nieuwe controle.

► **Tabel 2.** Aantal geslaagde broedsels van Bonte Vliegenvanger, aantal geringde jongen en aantal door Pimpelmezen gekraakte nesten per jaar in het gebied Blekerheide.

Jaar	aantal broedsels	aantal jongen geringd	aantal nesten Pimpelmees gekraakt
2016	42	244	6*
2017	37	220	14
2018	60	336	21
2019	55	313	12
2020	44	254	11
2021	52	298	14

* 2016 is niet volledig gecontroleerd op gekraakte nesten

De geslaagde broedsels van Bonte Vliegenvangers, het jaar, de aantallen en de 'gekraakte' nesten werden geregistreerd (Tabel 2).

Tussen 2016 en 2021 werden minstens 78 nesten van Pimpelmezen overgenomen door Bonte Vliegenvangers. Het viel op dat dit niet gebeurde bij broedsels van andere soorten in de nestkasten (Kuifmees *Lophophanes cristatus*, Zwarte mees *Periparus ater*, Boomklever *Sitta europaea*, Boomkruiper *Certhia brachydactyla*, Gekraagde Roodstaart *Phoenicurus phoenicurus* en de uitzonderlijke Matkop *Poecile montanus*). Nesten van Bonte Vliegenvangers bovenop een nest van een van die soorten werden pas gebouwd wanneer de jongen ervan al waren uitgevlogen.

Blijkbaar ondernemen Bonte Vliegenvangers ook wel eens een poging om Koolmezen te verjagen en hun nestkast over te nemen: vijfmaal werd een adulte Bonte Vliegenvanger dood aangetroffen in een nestkast van broedende Koolmezen. Waarschijnlijk probeer-

► Ander nest met jongen van Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca* bovenop gekraakt nest van Pimpelmees *Cyanistes caeruleus*. 24/05/2022. Blekerheide, Lommel (L) (Foto: Karel Van Endert)

den ze de kast te kraken, maar overleefden ze de confrontatie niet. Op het terrein kreeg ik zelfs de indruk dat er een ruimtelijke exclusie was van Bonte Vliegenvangers door Koolmezen: waar meerdere Koolmezen in elkaars buurt nestkasten bezetten, kwamen geen broedgevallen van Bonte Vliegenvangers voor en op plaatsen met weinig bezetting van Koolmezen waren de nestkasten vaak bezet door Bonte Vliegenvangers.

Het fenomeen van nesten kraken is ruimer verspreid dan enkel het studiegebied Blekerheide. Ook in de gebieden L'Escaille (Hamont) en de Heuvelse heide (Lommel) werden gekraakte pimpelmezen nesten vastgesteld. In de Antwerpse Kempen, waar ook zeer veel Bonte Vliegenvangers broeden, is het kraken van pimpelmezen nesten niet waargenomen in het gebied gecontroleerd door Jef Geudens (pers. med.). Op het Groot Schietveld in Brecht kon ringer D. Schiettecatte dat echter wel al vaststellen.

Discussie

Tekort aan broedgelegenheid / Extra broedgelegenheid voorzien?

In het verleden werden tests gedaan met het dichtmaken van de nestkastopening, zodat de kasten niet door mezen konden worden bezet. Bij aankomst van de Bonte Vliegenvangers werden ze dan vrijgemaakt. Een tweede test was het bijplaatsen van nestkasten zodra de mezen de aanwezige kasten in gebruik hadden genomen.

Deze methodes werden nog niet toegepast in de Blekerheide, wel in andere gebieden in Noord-Limburg. De vraag die rest is: heeft de Bonte Vliegenvanger er voordeel uit gehaald en bracht het een positief resultaat voor het aantal broedparen?

Uit beide tests kunnen we afleiden dat de impact voor de Bonte Vliegenvanger nihil is. De 'lege' nestkasten worden maar weinig ingenomen door Bonte Vliegenvangers. Van zodra ze arriveren zijn ze heel kieskeurig wat betreft hun broedplaats en verkiezen ze zelfs om nesten van Pimpelmezen te 'kraken' boven het gebruik van vrije nestkasten in de buurt. Het beperken van de broedmogelijkheden door de nestopeningen in het begin van het broedseizoen dicht te stoppen, heeft dan weer een negatieve invloed op het aantal broedparen van de andere vogelsoorten.

Bonte Vliegenvangers beginnen heel verspreid in tijd te broeden. Terwijl de vroegste koppels al jongen hebben, zijn er andere die maar pas beginnen met de nestbouw. In het begin lijken er slechts weinig broedsels te zijn maar bij de wekelijkse controles komen er telkens nieuwe broedgevallen bij. Rond half mei worden de eerste jongen geringd en dat gaat door tot eind juni en een enkele nog begin juli. De latere broedsels hebben een kleiner legsel.

Komt dit fenomeen alleen zo frequent voor in gebieden waar grotere dichtheden van Bonte Vliegenvangers voorkomen? Het is al wel langer geweten dat Bonte Vliegenvangers hun nest af en toe bovenop een mezenest bouwen, maar het was mij niet bekend dat dit met een frequentie gebeurde zoals in de Blekerheide werd vastgesteld.

Het fenomeen werd al eerder beschreven (Slagsvold 1978) en Glutz von Blotzheim (1993) beschrijft het zelfs als 'relatief normaal'. Recenter onderzochten Loukola et al. (2014) wat de achterliggende reden van dergelijke overnames zou kunnen zijn. Aangezien lege nestkasten in de omgeving van nestkasten met een mezen- of vliegenvanger nest eerder gemeden worden, lijkt het erop dat ze hun late aankomst enigszins trachten te compenseren door de bouwtijd op die manier in te perken. Wanneer er vlakbij de nestplaats voldoende nestmateriaal beschikbaar is, vermeden ze in het studiegebied echter om energie te verspelen aan zo'n overname.

Dankwoord

Ik wens de Stad Lommel te bedanken voor de toestemming om jaarlijks op hun eigendommen te mogen ringen. Vereniging de Goudvink wil ik bedanken voor het ter beschikking stellen van nestkasten.

Dank ook aan de coördinatoren van het ringwerk vanuit het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid) en alle vrijwillige medewerkers/ringers die gegevens verzamelen en een bijdrage leveren voor de financiering van het systeem.

Marc Herremans en de redactie van Natuur.oriolus hielpen bij het finaliseren van de tekst.

Karel Van Endert (k.van.endert@scarlet.be)

Referenties

- Both C, Bouwhuis S, Lessells C et al. 2006. Climate change and population declines in a long-distance migratory bird. *Nature* 441: 81–83. <https://doi.org/10.1038/nature04539>
- Glutz von Blotzheim U & Bauer K (eds). 1993. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 13-1: Passeriformes (4. Teil): Muscicapidae – Paridae. Aula, Wiesbaden.
- Keller V, Herrando S, Voříšek P, Franch M, Kipson M, Milanese P et al. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- Loukola OJ, Seppänen J-T & Forsman JT. 2014. Pied Flycatchers nest over other nests, but would prefer not to. *Ornis Fennica* 91: 201–208.
- Shutt JD & Lees AC. 2021. Killing with kindness: Does widespread generalised provisioning of wildlife help or hinder biodiversity conservation efforts? *Biological Conservation* 261: 109295. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2021.109295>
- Slagsvold T. 1975. Competition between the Great Tit *Parus major* and the Pied Flycatcher *Ficedula hypoleuca*: an experiment. *Ornis Scandinavica* 9: 46–50.
- Stevens J, van Seggelen C, Beyen D, Crevecoeur L, Gabriëls J, Gabriëls P et al. 2021. Vogels in Limburg. Historiek, verspreiding, trends en verplaatsingen. Hasselt: Provincie Limburg/LIKONA.
- Van Seggelen C, Van Sanden P & Van Endert K. 2009. Vogels ringen in Limburg. Een analyse van geringde en teruggemelde vogels in Belgisch Noord-Limburg gedurende de periode 1956-2008. Likona & Natuurhistorisch Genootschap, Limburg.
- Vermeersch G, Anselin A, Devos K, Herremans M, Stevens J, Gabriëls J et al. 2004. Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel.

Webreferenties

- Both C., Bijlsma R.G. & Schekkerman H. 2008: https://www.nou.nu/limosa/limosa_samenvatting.php?nr=4135
- Leyse K. 2021: <https://www.natuurpunt.be/nieuws/doen-we-er-wel-goed-aan-vogels-te-voederen-de-tuin-20211224>
- Vermeersch et al. 2021: https://purews.inbo.be/ws/portalfiles/portal/67043144/INBO_Vogelnieuws34.pdf

Samenvatting - Summary - Résumé

In het gebied Blekerheide in Lommel werd meermaals vastgesteld dat Bonte Vliegenvangers nesten van Pimpelmezen in nestkasten overnamen wanneer deze lange afstandstrekker toekomt in het broedgebied. Tussen 2016 en 2021 werd dit nader onderzocht: tijdens deze onderzoeksjaren werden liefst 78 nesten van de Pimpelmees door deze soort 'gekraakt'. De Bonte Vliegenvanger deinst er als laat arriverende klimaatgevoelige soort niet voor terug om Pimpelmezen te verjagen met het doel zich 'de ideale nestkast' toe te eigenen.

Pied Flycatcher regularly take over nestboxes occupied by Blue Tit in Limburg

In the Blekerheide at Lommel (Province of Limburg), we repeatedly established that Pied Flycatchers Ficedula hypoleuca took over nestboxes, which were occupied by Blue Tits Cyanistes caeruleus after the arrival of this long-distance migrant on the breeding grounds. This was further investigated between 2016 and 2021: during which period no fewer than 78 nests of the Blue Tit were 'cracked' by Pied Flycatchers. As a late-arriving, climate-sensitive species, the Pied Flycatcher does not shy away from chasing Blue Tits with the aim of appropriating 'the ideal' nest box'.

Gobemouche noirs squatte régulièrement des nids de Mésange bleue dans le Limbourg

Dans la région de Blekerheide à Lommel (Limbourg), il a été établi à plusieurs reprises que des Gobemouches noirs Ficedula hypoleuca s'emparaient des nids de Mésanges bleues Cyanistes caeruleus dans les nichoirs, lorsque ce migrateur de longue distance arrivait dans la zone de reproduction. Ce phénomène a été étudié de façon approfondie entre 2016 et 2021. Durant ces années de recherche, pas moins de 78 nids de Mésange bleue ont été "squattés" par ce gobemouche, une espèce qui arrive tard et qui est sensible au climat. Le Gobemouche noir n'hésite pas à chasser les Mésanges bleues dans le but de s'approprier "le nichoir idéal".